

कक्षीवान् दैर्घतमसः। पवमानः सोमः। जगती, ८ त्रिष्टुप् ।

शिशुर्न जातोऽव चक्रद्वने स्वर्श्र्यद्वाज्यरुषः सिषासति।

दिवो रेतसा सचते पयोवृधा तमीमहे सुमती शर्म सप्रथः ॥ ९.०७४.०१

शिशुर्न जातः- उद्भूतो वत्स इव । वने- वननीये भाजने प्रतीके । अव चक्रदत्- अशब्दयत् । यत्- यदा । वाजी- गतिमान् । अरुषः- रोचमानः । स्वः- स्वर्गम् । सिषासति- संभक्तुमिच्छति तदा । दिवः- नभसश्चिदाकाशस्य वा । पयोवृधा- गोसारवर्धकेनोदकेन चिद्रश्मिसाराख्यज्ञानवर्धकेन मूलशक्त्युदकेन वा । सचते- पृथिवीं शरीरं वा सङ्गमयति । तम्- अमुं रसम् । सप्रथः- पृथुतरम् । शर्म- मङ्गलम् । सुमती- शोभनमत्या । ईमहे- याचामहे ॥१॥

दिवो यः स्कम्भो धरुणः स्वातत आपूर्णो अंशुः पर्येति विश्वतः।

सेमे मही रोदसी यक्षदावृता समीचीने दाधार समिषः कविः ॥ ९.०७४.०२

यः । दिवः- चित्ताकाशस्य । स्कम्भः- स्तम्भयिता । धरुणः- धारकः । स्वाततः- सुविस्तृतः । आपूर्णः- संपूर्णः । अंशुः- सोमः । विश्वतः- सर्वतः । पर्येति- परिगच्छति । सः । समीचीने- सङ्गते । इमे । मही- महत्यौ । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । आवृता- आवृत्य । यक्षत्- यजतु । कविः- क्रान्तदर्शी सन् । इषः- सदिच्छाः । सं दाधार- सम्यक् धृतवान् ॥२॥

महि प्सरः सुकृतं सोम्यं मधूर्वी गव्यूतिरदितेर्हृतं यते।

ईशे यो वृष्टेरित उस्त्रियो वृषापां नेता य इतऊतिर्हृग्मियः ॥ ९.०७४.०३

ऋतं यते- सत्यं प्रति गच्छते । सुकृतम्- सुष्ठु रचिता । सोम्यम्- रसमयी । मधु- माधुरी । महि-
महती । प्सरः- अनुभूतिरस्ति । प्सा भक्षणे । अदितेः- अखण्डप्रकृतेः । उर्वी- विस्तृता । गव्यूतिः-
ज्ञानानुभूतिरस्ति । इतः- इमं लोकं प्रत्यापतन्त्याः । वृष्टेः- वर्षायाः । ईशे- ईशानाय । यः- यो भवति
सः । उस्त्रियः- चिद्रश्मिहितः । अपाम्- मूलशक्तिधाराणाम् । वृषा- वर्षकः । नेता । यः । इत ऊतिः-
यज्ञगन्ता । ऋग्मियः- ऋक्पूजितः ॥३॥

आत्मन्वन्नभौ दुह्यते घृतं पयं ऋतस्य नाभिरमृतं वि जायते ।

समीचीनाः सुदानवः प्रीणन्ति तं नरौ हितमव मेहन्ति पेरवः ॥ ९.०७४.०४

आत्मवन्नभः- अध्यात्माकाशात् । चिदाकाशादित्यर्थः । घृतम्- दीप्तिः । पयः- ज्ञानम् । दुह्यते ।
ऋतस्य- सत्यस्य । नाभिः- नाभिभूतः सोमः । अमृतम्- अमरणधर्मा । वि जायते- विशेषेण
उद्भूतः । समीचीनाः- सङ्गताः । सुदानवः- शोभनदायकाः । नरः- उपासकाः । पेरवः- रक्षकाः । पा
रक्षणे । तम्- सोमम् । प्रीणन्ति- प्रीणयन्ति । हितम्- क्षेमम् । अव मेहन्ति- वर्षन्ति च ॥४॥

अरावीदंशुः सचमान ऊर्मिणा देवाव्यं मनुषे पिन्वति त्वचम् ।

दधाति गर्भमदितेरुपस्थ आ येन तोकं च तनयं च धामहे ॥ ९.०७४.०५

अंशुः- रसः । ऊर्मिणा- माधुर्योर्मिणा । सचमानः- सङ्गतः सन् । अरावीत्- अशब्दयत् । मनुषे-
मनुष्याय । देवाव्यम्- तेजोरक्षकम् । त्वचम्- रूपम् । पिन्वति- क्षरति ददातीति भावः ।
अदितेरुपस्थे- अखण्डप्रकृत्या मुख्यस्थाने । आ- आभिमुख्येन । येन । तोकं च तनयं च-
धर्मसन्तानम् । धामहे- धरिष्यामः । तं गर्भं दधाति ॥५॥

सहस्रधारेऽव ता असश्चतस्तृतीये सन्तु रजसि प्रजावतीः ।

चतस्रो नाभो निहिता अवो दिवो हविर्भरन्त्यमृतं घृतश्रुतः ॥ ९.०७४.०६

सहस्रधारे- अनन्तधारे । तृतीये रजसि- त्रिणाके । याः । प्रजावतीः- तन्तुवर्धक्यः । असश्चतः-
असङ्गता जीवजलधाराः सन्ति । ताः । अव सन्तु- अधस्तात् पतन्तु । निहिताः- अन्तर्हिताः ।
चतस्रो नाभः- चत्वारः सोमरश्मयः । दिवः- चिदाकाशात् । अवः- अवस्तात् पतन्तु । घृतश्रुतः-
दीप्तिस्त्रावकाः । अमृतम्- अमृतस्वरूपम् । हविः- हव्यम् । भरन्तु- आहरन्तु ॥६॥

श्वेतं रूपं कृणुते यत्सिषासति सोमो मीढ्वँ असुरो वेद भूमनः ।

धिया शमी सचते सेमभि प्रवद्विस्वकवन्धमव दर्षदुद्रिणम् ॥ ९.०७४.०७

यत्- यदा । सिषासति- दैवीं संपदं संभक्तुमिच्छति तदा । सोमः- रसः । मीढ्वान्- आनन्दकरः ।
असुरः- प्राणदः । श्वेतं रूपम्- शुभ्रं शुद्धं रूपम् । कृणुते- कुरुते । भूमनः- अखण्डम् । वेद-
जानाति । शमी- शमयुक्तः । धिया- चित्तधारणया । प्रवत्- प्रकृष्टानि । सचते- सङ्गच्छते । उद्रिणम्-
जीवोदकवन्तम् । दिवस्वकवन्धम्- मेघोपलक्षितजडम् । अवदर्षत्-
जीवोदकप्रवाहार्थमवदारयति ॥७॥

अध श्वेतं कलशं गोभिरक्तं कार्ष्णं वाज्यक्रमीत्ससवान् ।

आ हिन्विरे मनसा देवयन्तः कक्षीवते शतहिमाय गोनाम् ॥ ९.०७४.०८

अध- अथ । गोभिरक्तम्- चिद्रश्मिभिः संपृक्तम् । कार्ष्णं कलशम्- काष्ठभाजनं प्रतीकम् । वाजी-
शोभनगतिः सोमो रसः । ससवान्- स्वमेव संभक्तुमिच्छन् । अक्रमीत्- क्रान्तवान् । गोनां कक्षीवते-
विद्याकक्षायुक्तायोपासकाय । शतहिमाय- दीर्घायुषे । मनसा देवयन्तः- ध्यानेन दीप्तिकामाः । आ-
आभिमुख्येन । हिन्विरे- प्रेरितवन्तः ॥८॥

अद्भिः सोम पपृचानस्य ते रसोऽव्यो वारं वि पवमान धावति ।

स मृज्यमानः कविभिर्मदित्तम् स्वदस्वेन्द्राय पवमान पीतये ॥ ९.०७४.०९

पवमान सोम । अद्भिः- जीवोदकधाराभिः । पपृचानस्य- संपृच्यमानस्य । ते- तव । रसः । अव्यो
वारम्- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरमुपलब्धिस्थानमित्यर्थः । रसव्यञ्जकम् । रसस्य
प्रवेशस्थानम् । रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूतम् । रसार्थाचनसाधनभूतम् । रसक्रियम् ।
रसावाप्तिसाधनभूतम् । रसावरणम् । रससंभक्तारम् । रसवर्धकम् । वरणीयं प्रतीकम् । वि धावति-
विशेषेण सरति । कविभिः- क्रान्तदर्शिभिः । सः- असौ रसः । मृज्यमानः- शोधितः । मदिन्तमः-
अतिशयेन तर्पको भवति । तादृशस्त्वम् । पवमान- पुनान । इन्द्राय पीतये- इन्द्रस्यानुभूतये ।
स्वदस्व- मधुरो भव ॥९॥